

El toc de les campanes com a senyal de festa.

Daniel Vilarrúbias Cuadras

Il·lustríssim Senyor Alcalde, regidors i regidores, autoritats, mataronines i mataronins, senyores i senyors,

Mai hauria pensat de rebre un encàrrec com aquest. Quan es van posar en contacte amb mi vaig quedar força descol·locat. Valga'm Déu. Les Santes, són Les Santes. Què havia fet jo per a ser digne d'un tal honor? Per Mataró, ben poca cosa. El cas és que ací em tenen. Ben aviat veuran que és més el que jo havia rebut que no pas donat a aquesta ciutat. I per evocar l'origen de la meva relació amb la ciutat de Mataró, demano que em perdonin la indiscreció d'esmentar-hi alguns mataronins amb nom i cognoms.

Fa una colla d'anys, el 22 d'abril del 2004, vam visitar el gran orgue Estadella de la basílica de Santa Maria amb un grup de tècniques d'enregistrament musical de l'Escola Superior de Música de Catalunya, assignatura impartida per Pere Casulleras. Aquell dia vaig conèixer Mn. Joan Barat, rector de Santa Maria, home de tracte exquisit, el qual de seguida va convidar-me a conèixer tot el patrimoni cultural de la basílica, oferiment que no vaig tenir ocasió d'acomplir, excepte una visita ràpida al Museu-Arxiu de Santa Maria, on vaig ser molt ben acollit. Però tornem a l'orgue, quina música no està pas lluny –ni conceptualment, ni física- de les campanes. Per gravar calia silenci, de manera que vam quedar-nos, avançat el vespre, dins la basílica a les fosques. La Simfonia núm. 6, en sol m, de Charles-Marie Widor sonant a mans d'en Raül Prieto i enregistrada amb els micròfons simpàticament col·locats –estil d'en Pere- a la punta d'una canya de pescar tonyines (a més de 8 metres d'altura) em va deixar un record inesborrable.

El segon impacte no va trigar gaire a arribar. El setembre del mateix 2004, vaig tenir ocasió de tornar per un concert a la Capella dels Dolors. El repertori del programa gravitava a l'entorn de la música d'un mataroní, Joan Pujol (1570-1626). Com que jo acompanyava una cantant del cor, mentre assajaren, vaig tenir una grata experiència estètica: la de fer el tafaner per tot el conjunt de la Capella. Cap a la dreta, i d'allí escales amunt. Com que estava sol, em vaig estirar quasi mitja hora damunt el paviment de la Sala de Juntes, fita la mirada vers aquell sostre...però val més que entri en matèria, que com poden vostès veure...els ho dec.

Sé que els protagonistes d'aquest acte són l'Herald i les Trampes, per la seva condició de missatgers. Deixin-me però, que reivindiqui una mica el paper de les campanes ja que, si bé un ban o edicte és oficial des del moment en que el batlle el signa, quan una cosa era realment important –almenys fins no fa gaires anys- el primer que es feia era tocar les campanes, el so de les quals transcendia immediatament per tot l'àmbit urbà. En el cas que ens ocupa, anunciar una cosa molt valuosa: la il·lusió i la felicitat en aquest espai-temps de treva i de concòrdia que hauria de ser una Festa Major, segons el model configurat a Catalunya al llarg del segle XIX.

I d'això els parlaré, si m'ho permeten. M'he complagut –mercès a la meravellosa immediatesa que faciliten avui dia les seues electròniques- d'examinar els cartells i programes de Les Santes que he pogut trobar. Són uns quants els que utilitzen l'estampa del campanar amb les campanes sonant en moviment. Paradoxalment, els anys que més protagonisme tenen al cartell (1944 i 45) són anteriors a 1954, que quan es feren les campanes litúrgiques actuals. Potser era una manera de no oblidar que mancaven. També les trobem als programes de 1946, 1955, 1957, 1963, 1969, 1978 i 1982, aquests darrers amb una evocació de la visual que dona la torre dins el panorama urbà.

Perquè abans com ara, l'església és un edifici clau, edifici que en un nucli de població parla per tots. No solament acull els fidels, sinó que també per la seva aparença es distingeix dels

altres i dona una imatge al nucli habitat. És un punt de reunió col·lectiva, com ho pot ser la plaça del poble. El fet de ser un espai arreglat i cuidat posa de manifest una devoció i evoca una tradició que ve de més enllà que el catolicisme. Aquests espais han de ser destacats, i cada un d'ells té un significat simbòlic concret, encara que potser només el ciutadà instruït –o, si parlem de Mataró, el fester iniciat– els coneix bé. I el campanar amb el so de les campanes té un paper clau en la imatge exterior de l'església, que esdevé una parcel·la de vital importància dins d'aquests espais culturals externs. I com a tal, també pot ser ornat –com ja és usual– amb banderoles i gallardets o, més modernament, amb una senyera que oneja esplèndida per l'oratge que ve de mar.

Entre els instruments de música més antics que té la humanitat cal comptar-hi sens dubte la campana. De totes mides, formes i materials, utilitzacions i significacions, ha estat coneguda en un ample ventall geogràfic i per moltes cultures diferents. Si un instrument –seguint al musicòleg Curt Sachs– és més antic com més escampat es troba, aquí no podem anar més enrere en el temps. Des de fa mil·lennis que l'home fabrica aquest estri, entès com una copa buida que és posada en vibració per mitjà d'un cop que la fa sonar, model escampat per tot el món.

Els inicis són, doncs, remots. Es parla del primer o segon mil·lenni abans de Crist, i de llocs com la Xina, l'Egipte o l'Índia. Els xinesos van establir jocs de campanes ordenades segons una determinada escala musical, i se n'han trobat de força antigues a Egipte, Síria, Creta, Grècia, Roma i l'extrem Orient. El significat d'origen degué ésser molt variat. A l'Orient llunyà la seva funció sembla solemne: guiar els morts, exorcitzar o purificar del mal, identificar la volta celestial, etc. També s'utilitzaria en contextos profans. Se sap, malgrat tot, que la mitologia grega usava el dringar de les campanes durant els sacrificis i que això centralitzava alguns moments dels rituals. A Roma encara es diversificà més el seu ús; entre altres coses, l'instrument servia per cridar els criats, obrir els mercats, avisava de l'hora del bany o dels àpats, informava del pas d'un condemnat durant el seu càstig, etc. De fet, l'epístola de Sant Pau als Corintis ja menciona *el címbal que sona*, havent-se traduït ja sempre aquest concepte per “campana”.

Amb tot, la incorporació dels *cymbala* fou gradual. En alguns monestirs primitius –com els de St. Pacomí– encara es convocava els monjos amb trompetes, a l'usança de l'Antic Testament. Sant Paulí (+ 431), bisbe que fou de la ciutat de Nola (Itàlia), és qui sembla que introduí la campana en els àmbits de l'església a inicis del segle V. Nola és una ciutat de la regió italiana de la Campània, cèlebre per a la fabricació d'artístics objectes de metall, cosa que aviat explica el nom que es donà amb els anys a l'instrument. Durant el període alt-medieval també s'anomenà *nola, clocca, campana, signum...*

A partir del segle VI sembla que les campanes es trobaven difoses com a instrument de la cristiandat per tot Itàlia, França, Hispània, Irlanda i Alemanya. Hem de parar-nos un moment davant un text fonamental: la *Regula Sancti Benedicti* o Regla dels Monjos de Sant Benet, escrita l'any 529. Al capítol XLVII estableix una disposició que, sense esmentar-les, segurament ha d'afectar a les campanes. Diu:

*XLVII. El senyal que s'ha de fer per a l'hora de l'ofici diví
Que estigui a càrrec de l'abat, tant de dia com de nit, de fer el senyal per a l'hora de l'ofici diví,
de fer-lo ell mateix o que encomani aquesta missió a un germà prou zelós perquè tot es faci a
les hores corresponents.
Els salms i les antífoes, que els recitin després (...) de manera que s'edifiquin els oients. I
s'ha de fer amb humilitat, amb gravetat i amb respecte, i aquell a qui ho encarregui l'abat.*

Amb aquest text queda manifesta la importància que es donava a fer les coses quan tocava, al moment precís. Si l'abat no toca els senyals (*signum* = seny, campana) ha de fer-ho algú altre directament designat per ell.

És en els segles VII i VIII que es feren les primeres torres-campanar, potser com unes construccions que servien principalment per contenir les escales per accedir a les parts altes de l'edifici del temple. D'altres no tenien altra funció que la de campanar i torre de guaita. Els més famosos són els de Ravenna, ciutat del nord d'Itàlia, on les dues basíliques de *San Apolinare* mostren robustes torres circulars. Al cap de poc temps, no hi haurà població o nucli habitat que no vulgui enorgullir-se de la peculiaritat arquitectònica, visual i sonora de la seva torre. Al segle IX les campanes eren un instrument usual a moltes esglésies de Suïssa, Alemanya, Itàlia, Anglaterra, França, Península Ibèrica, etc.

Durant l'època carolíngia es va fer la difusió definitiva dels bronzes i Alcuí de York, el gran savi de la cort de Carlemany, parla de les ciutats "sonants" de Colònia, Avinyó, Troyes, etc. Encara que existeixen molt poques campanes d'aquest període, en tenim algunes. No són de grans dimensions, però se sap amb seguretat que fins al segle XI era inusual que una campana passés d'un determinat pes i mides. A finals del segle X, una campana extraordinàriament gran feia uns 900 quilograms de pes.

Al llarg dels segles XII i XIII la campana es va perfilant, abandonant la forma d'eixam o didal – a vegades exageradament ampla – per agafar la forma d'una copa amb l'obertura expandida cap enfora. Aquesta figura es consolida amb bastant rotunditat al segle XIV. A Catalunya, podem dir que totes les campanes medievals conservades ja tenen aquesta configuració moderna, encara que no van més enrere de cap a 1300.

Les campanes es podien trencar per mal ús, per accident, tocant en guerres o, fins i tot, en la mateixa circumstància d'una contesa bèl·lica, en fondre-les per fer-ne bales, canons o metralla. Això últim és el que succeí amb les campanes a moltes esglésies per la Guerra Civil. Ja en temps reculats, quan un militar prenia un lloc podia "segrestar" o requisar les campanes. Els habitants les recuperaven pagant un rescot o bé podien evitar que les despengessin pagant ja d'entrada. D'altra banda sovint es feren malbé només pel fet de constituir objectes sagrats: podem imaginar el cop d'efecte, altament significatiu per als anticlericals del 1936, que suposava el llançar daltabaix del campanar un pes de metall tan gran i tan ple de simbolisme per a tot el poble, estavellant-lo contra la plaça pública.

Profundament arrelada a la vida tradicional dels pobles, a la campana se li ha exprimit la veu de moltes maneres i tipologies diferents de toc. En principi, l'evolució dels tocs ha seguit una evolució encaminada a millorar la qualitat de la veu que dóna l'instrument. No sempre ha estat un objectiu, ni sempre s'ha aconseguit. Naturalment, la perícia i habilitat dels muntadors o instal·ladors que les posaven en disposició de sonar hi jugava un paper importantíssim.

En primer lloc, la campana pot restar totalment immòbil. Aleshores podem colpejar-la exteriorment amb un mall o maça de ferro. També existeixen martells moderns de bronze, però els desaconsellem. Si ja utilitzem alguns dels elements propis de la campana, podem moure el batall fins que colpegi el vas i el faci sonar. Això és *fer batallades*. Si es fa amb més d'una campana o es fa molt de pressa, es parla de *repicar* o fer un *repic*. Així comença el toc de *Barram*.

Si posem la campana en moviment, aleshores el batall haurà d'estar lliure de cordes i podrem *ventar* o balancejar la campana a mitja volta (a menys de 180 graus). Si la fem pujar fins a la vertical, mirant amunt, estarem en possibilitat d'*assentar-la*, *posar-la a seure* (deixar-la parada cap per amunt). Això no implica que la campana voltegi, perquè quan assoleix la vertical se'n torna per on ha vingut amb l'ajuda, si cal, d'un topall que està fixat a la paret. Aquesta és la veritable manera tradicional de moure les campanes a Catalunya, i es troba en perill. La culpa no és tant dels dels rectors o els qui les toquen com dels instal·ladors, que des dels temps de la postguerra sovint mantenen les instal·lacions segons un únic concepte de toc, sense particularitats territorials o regionals.

Si un cop el vas ha arribat a dalt no s'hi para, sinó que continua amb el moviment sense aturar-se, la campana estarà *voltant, voltejant, bongant, bandejant o banduint*. Quan bonga la campana es torna molt difícil de controlar i costa aturar-la quan es vol, que és per mi el més bonic.

Normalment, quan es belluga una campana es fa amb una *ballesta*, palanca o grua, a la qual hom lliga la corda o cordes que accionen la campana. Si volta, pot *entrar per dalt o per baix*, segons el sentit de rotació. Normalment, entraven per dalt a la sala de campanes, tal i com fan a Mataró, tot i que si el sentit va canviant, es poden donar ambdós casos. Malgrat que antigament tenien sempre palanca, les campanes que volten ja no solen portar ballesta, sinó que es mouen amb les mans, empenyent el capçal i, algunes vegades, la mateixa campana. És un sistema menys elegant però, segons com es disposi el personal, la ballesta podria causar algun dany, perquè cal esquivar-la a cada tomb de la campana. Penso que la gràcia rau en tocar des d'una distància, amb els peus a terra de la cambra, amb corda i governant la campana amb saviesa. I mai s'hauria de tocar el bronze amb les mans. Seria –perdonin la comparació– com un cirurgià operant sense guants o un cuiner remenant una escudella amb el dit.

El toc de les campanes és un sistema de comunicació molt estès i antic. Té un feix de connotacions simbòliques que, avui dia es troba molt minvat, malgrat la incipient recuperació del fet de sonar les campanes després d'uns anys d'abandó absolut del tema a tot arreu. Com a sistema és molt desconegut i sense el pes que havia tingut en èpoques pretèrites. Malgrat tot, és un dels temes més interessants a l'entorn de la campanologia en la seva globalitat.

El campanar com a lloc de crida en nom de la divinitat i concebut per fer arribar aquesta crida a gran distància és una creació del cristianisme. El so de la campana crea una atmosfera agradable, transcendental, gairebé hipnòtica. Amb el cristianisme es va tenir consciència plena d'això, i la institució eclesial en va fer ús amb un clar coneixement de causa. A més, consumir aquesta música o pràctica ritual pròpia de l'església imprimia un caràcter d'homogeneïtat als individus d'un grup humà, perquè lligada al consum i comprensió dels tocs hi havia la comunitat social sencera –ja hem dit que abans hom no podia estar fora del fet religiós així com així–, i aquesta comunitat és qui acaba determinant el codi de tocs i senyals, la seva execució i la dimensió i transcendència social de cada una de les formes codificades.

El creient –o membre d'una comunitat considerada creient– sap que quan entra a un temple, o bé a un cementiri, o a qualsevol altre lloc consagrat, allí podrà recobrar un estat mental –de pau, de benestar, de protecció o del sentiment que sigui– experimentat altres vegades. Junt amb els altres membres correligionaris restablirà, en la celebració, a més de la comunitat que es retroba visiblement, un conjunt de valors comuns, una cohesió de grup i un record transcendental creat i sostingut allí mateix pels seus avantpassats des de temps immemorial. I les campanes criden i convoquen a celebrar aquests actes.

De fet, aquests continguts anaven lligats a la vida en general i a cadascun dels seus moments, en tant que la religió centrava tota activitat o, almenys la dotava de contingut i significació espiritual. A mesura que ens atensem al segle XX, la societat experimenta una secularització considerable, i moltes accions fortament simbòliques que han pervingut ho han fet sense gaudir de massa comprensió ni justificació intel·lectual. L'espai que el significat o motiu de ser de cada cosa cedeix a la religió esdevé menor i menys quantios a mesura que les activitats principals de la vida (néixer, casar-se, viure i treballar, emmalaltir, morir-se i ara també, celebrar) es van separant del fet religiós. Potser el principal seria preservar el valor dels tocs de campanes com a fet comunicatiu amb contingut, sigui quin sigui.

El que cal investigar –si és que encara hi som a temps– és com definir la comprensió dels missatges i com aquests s'incorporen a la vida diària de la gent, com es regeixen i quins

continguts mentals s'apliquen a cada missatge, així com també les conseqüències que aquest comporta. Evidentment, els individus d'un col·lectiu realitzen l'aprehensió de les coses que els passen segons la seva percepció i els seus costums i valors; o sigui que no podem dir que un mateix toc sigui interpretat per a tothom amb el mateix sentit exacte. Per alguns, el trobament amb la divinitat és un consol, una festa, etc. Per d'altres és un moment de recolliment o constricció. En tot cas, el toc de les campanes també separa aquests moments dels que pertanyen al cicle quotidià diari: un temps per al sagrat enfront del temps que hom dedica als afers quotidians.

No acaba aquí el valor sagrat dels bronzes: les campanes poden elevar-se a la categoria d'instrument per a la santificació de l'esperit i l'ànima. Les campanes són tocades pel sagristà o campaner, que abans –i en major rigor litúrgic– equivalia el règim de l'*Ostiarus*, un "ordre menor" que tenia per funció tocar les campanes (i, pel nom, fabricar les oblees de pa per consagrar). Per tant, com hem vist amb la Regla de sant Benet, no les toca qualsevol persona. Amb el temps, això s'anirà relaxant, i el càrrec titular passarà a un laic, encara que el campaner era gairebé sempre la mateixa persona, que com a sagristà obria i tancava l'església, cuidava dels ornaments sagrats, etc. I el fet que la campana esdevingui una eina al servei del culte obliga a beneir-la. Durant la cerimònia de benedicció la campana és presa de les mans humanes per entregar-la al servei de Déu. Així, esdevé quelcom sagrat. Malgrat que sovint les hagi costejat un particular, són de propietat eclesial, ja que per la consagració han esdevingut objectes sagrats i dotats de certs poders, com el que recull la tradició dels antics pobles que els mals esperits es podien foragitar amb soroll, especialment el que resulta de fer retronir el bronze. Malgrat això, l'Església adapta les tradicions que recull i li atribueix aquests poders, però no de manera supersticiosa als efectes del metall en vibració, sinó als que Déu li dona per mitjà de la benedicció que prèviament se li ha fet.

Seria bo de mencionar algunes coses referents a la benedicció i consagració d'una campana. Així hom podrà fer-se una idea del concepte que es tenia del bronze sonor que penja dels nostres campanars. El ritu, força simple, consisteix en un exorcisme o conjur contra l'esperit del mal i una oració en què es demanen els favors celestials i s'exposen les funcions de la campana. Té tanta semblança amb la cerimònia del baptisme que hom ha parlat del *bateig* d'una campana. Tot i ser anomenat vulgarment així, l'Església mai ho ha ratificat. De fet, el ritu difereix molt del de bateig d'un infant, que és un sacrament. Que hi hagi analogies i que després s'hi afegissin detalls –com el drap blanc que vestia la campana, la imposició d'un nom o la presència de padrins– no justifica la consideració de sacrament. Com molt bé adverteix Romuald Diaz, la campana no és un subjecte apte per rebre cap sacrament.

Si parléssim de simbologia i utilitats de la campana deixaríem aclarida la funció sagrada de la campana en el seu sonar. Hem insistit tant en aquesta consideració d'objecte sant i consagrat perquè avui –fins i tot dins de l'Església– l'ha anat perdent. No entrarem a debatre si és lògic o no –tot i que, si avui dia els mitjans de comunicació són uns altres, aviat podria quedar explicat– però advertirem que aquesta pèrdua de valor simbòlic ha estat determinant per arribar al grau d'abandó que hom percep en els campanars i les campanes en general. Ningú deixa acumular la pols i la brutícia sobre una pintura valuosa, mentre que les campanes poden quedar enterrades entre excrements de coloms i fustes mig podrides. Malgrat aquesta funció sagrada, existeix algun toc no sagrat fet amb aquests mateixos objectes. Una excepció que l'església sempre ha permès és el toc de festa i el de foc o el d'alarma: els successos extraordinaris provoquen als individus d'un col·lectiu un sentiment agut del seu passat comú i dels vincles que els uneixen, vincles que davant dels problemes esdevenen molt més clars i nítids del que és usual. Per tant, es respectarà l'ús de les campanes sagrades davant d'una necessitat o urgència, si reverteix en el bé comú. Ni que calgui demanar permís al rector o al sagristà. En algunes expedicions fetes a campanars rurals, fou interessant comprovar com, en poblacions petites, els alcaldes han volgut ser ben sovint presents al campanar mentre preniem dades. A falta d'un rector per a cada poble, el cap del col·lectiu humà de l'indret esdevé custodi dels bronzes. I si hom toca les campanes per prendre'n el so i comprovar-ne

la conservació, es pot trobar amb un bon reguitzell de telefonades a l'alcalde per part del veïnat inquiet. I si el treball de camp no es considerava motiu suficient per a sonar-les, també s'ha hagut d'encaixar alguna esbroncada per part d'algun veí

Així, cada toc ha de ser implícitament aprovat per l'autoritat. L'acció de tocar les campanes té un component de fidelitat a unes regles del col·lectiu –cosa que li dona l'aspecte de ritu–, però deixa marge per a la improvisació –sovint creativa– del campaner. Els membres de la comunitat o col·lectiu al qual s'adrecen els tocs i senyals descodifiquen el missatge gràcies a un context comunicatiu favorable: per exemple, saben aproximadament en quin moment del dia es fan certs avisos i en quins no. Això permet associar cada un d'aquests elements amb un munt de factors o components diversos sobre el ritu en qüestió: lloc on es desenvolupa, tipus, moment en el qual tindrà lloc, transcendència del ritu per a la comunitat, etc. A Mataró sabeu, per exemple, que *la Barram* de vigília no es fa a les dotze, sinó a les dues de la tarda.

Sonar significa intervenir en el paisatge d'un col·lectiu o d'una comunitat. Per tant, incidir en aquest paisatge denota una força d'intervenció. El dia (unitat temporal per excel·lència en una societat rural) es divideix en hores; l'any en períodes, que són Nadal, Quaresma, temps pasqual i Ordinari, incidint les festes religioses en el calendari romà previ, i encara en el primitiu dels cicles agrícoles. Respectar aquests horaris no era només útil pel correcte desenvolupament de la vida col·lectiva en ordre, sinó que també afirmava una submissió a la fe i era reconèixer que el temps pertanyia a Déu, si el ritme de la vida el marcaven les campanes d'una església. Així, l'anunci del temps era un atribut de poder i atendre el senyal, un acte de submissió al poder espiritual.

Com veurem després, el poder civil es va adonar d'aquest atribut de poder i va voler controlar-lo. De vegades ho va aconseguir i de vegades no. Els municipis van començar a convocar les seves reunions a través del so de les campanes. Quan l'Església protestà per aquest ús, els ajuntaments decidiren fer-se una campana pròpia (o més d'una). Si la catedral o l'església no volia deixar la seva torre, l'edifici comunal es dotava d'un punt alt per a ubicar-hi la campana de convocar el consell del municipi. Aquest fet va passar a molts llocs d'Europa, sobretot a Flandes i al centre d'Europa. Sovint, però, ambdós poders (espiritual i temporal) compartiren les campanes de l'església. Encara això es pot comprovar en moltes torres, que tenen dos accessos: un des de l'interior de l'església i un altre des de l'exterior, per als operaris de l'ajuntament. Així, les campanes també es poden tocar amb unes altres mans: es convoca l'assemblea municipal, es toca l'alarma, a defensa en cas de setge, es dona el senyal per començar el mercat o per tancar els portals de la muralla.

Els tocs es poden dividir en dos grans grups: *civils* (horaris o políticomilitars) i *religiosos* (ja siguin rituals o commemoratius, són el grup més nombrós i variat, a part dels que també poden tenir un ús civil al marge del religiós). En el cas del senyal de festa grossa, podem parlar d'un toc religiós, però amb fortíssimes connotacions civils. Es toca de la manera més lluïda, durant més estona i un major nombre de vegades, paràmetres de duració i de repetició que, units a un major quantitat de campanes emprades, donava a tot plegat el distintiu de festa gran.

A part de les celebracions de la missa o els oficis més importants, es donaven també alguns casos més:

Anunci de la festa. Es realitza la vigília al migdia o a mitja tarda. El toc acostuma a ser potent des del punt de vista acústic o del punt de vista del ritme entès com a espectacle. El Toc *de Barram* és el vostre.

Processons. Una estona abans es convoca amb tocs i es pot acompanyar el recorregut del seguici amb altres senyals acústiques des del campanar. També és un dels moments aptes per assentar les campanes, parant-les, pràctica que ja no es fa a Mataró.

Alçar Déu. Si la missa és molt solemne, al moment d'elevat el pa i el calze durant la consagració es podien fer senyals estirant cordes des de baix.

Novena. Si s'esqueia alguna festa solemne del santoral, es podia resar una novena. Per tant, aquells nou dies es tocava per convocar-ne l'assistència.

La festa és, per a nosaltres, el resultat d'uns espai i temps extraordinaris esmerçats a exaltar quelcom. Segons Josep Martí, la festa *"en el sentit antropològic, està íntimament associada a la idea de comunitat"* i, per tant, cal entendre-la com *"un acte col·lectiu que, caracteritzat per les constants de sociabilitat, participació, ritualitat i l'anul·lació temporal i simbòlica de l'ordre, posseeix trets d'excepcionalitat, pressuposa el gaudi i es celebra en honor d'algú, alguna cosa o d'un esdeveniment concret"*. Martí encara afegeix que *"la festa troba la seva màxima expressió en aquells models socials en els quals el nosaltres prima per sobre del jo"*. Per tant, la comunitat restarà unida per vincles de solidaritat.

Sovint ens trobem actualment amb actes considerats per la massa de gent com a festes, però que no participen pas d'aquesta definició sinó que encaixarien millor dins els supòsits del que caldria considerar simple espectacle. No és que això tingui connotacions necessàriament negatives, però sempre és d'agrair que les coses es diguin pel seu nom.

Com a tals, tots dos –espai i temps– necessiten una delimitació ritual. I la manera tradicional i històrica que tenim als Països Catalans, al Principat, consisteix en una sèrie d'actes que avui no serien en absolut necessaris, però que pel seu valor social, ritual, identitari o, simplement, festiu, cal recuperar, mantenir, preservar i donar a conèixer.

La idea d'identitat en un element festiu consisteix en el fet que una comunitat humana es pugui reconèixer a si mateixa en aquest element que ha esdevingut identitari; d'aquesta manera podrà sentir-hi el pes del valor i la significació que per a ella puguin representar. Per salvar segons quines discontinuïtats temporals que s'hagin donat al llarg del temps en la celebració de la festa, discontinuïtats que poden produir mancances greus en la valoració d'aquests actes o elements festius, hom necessita de la pedagogia, però també d'una investigació i documentació prèvies. Només així s'aconsegueix aclarir quina n'és la història i la pròpia naturalesa. Aquesta és, doncs, la via que cal fomentar per al coneixement i per a l'estimació dels diversos col·lectius socials envers aquest llegat. Tal com va dir-me un dia el Dr. Jordi Sabater Pi parlant dels seus meravellosos dibuixos sobre els primats: *"... per dibuixar, cal observar; si observes, coneixes; si coneixes, estimes; si estimes, protegeixes."*

Si la festa és un temps excepcional, un moment que la comunitat viu fora del curs del temps més quotidià, fan falta senyals que mostrin aquest canvi d'estat i que anunciïn al conjunt d'aquesta comunitat l'inici, la culminació i la cloenda d'aquesta celebració.

Un so potent, audible per a una bona part de la població com ara el repic continuat de les campanes o l'esclat de la pólvora, constitueixen –o, en tot cas en temps pretèrits constituïren– un recurs molt útil i eficaç per anunciar el període temps festiu. Per exemple, l'enlairament de coets voladors des de diferents punts del nucli urbà (pràctica que, crec recordar, s'estila força en aquesta ciutat de Mataró durant el matí del dia de Les Santes) és un dels senyals concrets i específics que ens alerten d'un fet que s'escapa d'allò que és habitual, de la normalitat de la vida diària. Des del triomf de l'equip de futbol avui dia, a l'anunci, en èpoques passades, de l'arribada d'un personatge important al terme municipal i la seva imminent entrada a la població, el soroll de la pirotècnia ha servit per donar pas al moment de celebrar, de sortir al carrer, d'expressar mitjançant demostracions festives l'exaltació o celebració joiosa d'un fet. O també, en la commemoració cíclica, aquella que es repeteix dins un determinat període de temps, com a referent d'una efemèride o senyal de festa grossa, de Festa Major. El mateix

que amb la pólvora passa amb les campanes, només que aquí trobem sempre la presència d'allò diví o, com a mínim, religiós. Perquè les lloances anaven –s'entén- dirigides a la divinitat.

Un element combinat, el de les campanes i la pólvora. Una pràctica que a casa nostra ha minvat força. Abans era habitual incloure en les ordinacions municipals la prohibició expressa de disparar escopetes en el moment que tocaven les campanes amb motiu de l'anunci pasqual el dissabte de Glòria. Com constatava el meu mestre Salvador Palomar, avui aquesta pràctica *“ha quedat reduïda a l'ús d'armes antigues, generalment d'avantcàrrega, en determinades celebracions, a càrrec de la població o de grups festius i sempre subjectes al control de l'autoritat”*.

I si la festa és transgressió, ritualitat, sociabilitat, participació i exaltació i, per tant, un trencament amb la normalitat quotidiana, és clar que els sons potents (que no sorolls), a vegades ensordidors, contribueixen a la creació de moments intensos que culminen el ritual, a la construcció de parcel·les de festa o a la translació, cap a aquest temps fora de l'àmbit temporal més usual, del conjunt dels qui ho escolten o perceben.

Per això, des de temps remots i fins avui (almenys en el cas de Catalunya), l'ús de les campanes, ha estat un recurs a bastament emprat en les cultures de filiació occidental (però també a l'Àfrica i, encara molt més a l'Orient, d'on possiblement ens pervinguin) per a tota mena de celebracions de la comunitat o familiars. En són un bon exemple els tocs que, per costum, es feien en casaments, o les celebracions de cap d'any a molts indrets del món.

Des de fa segles, l'ús de diverses tecnologies podria haver substituït el so de les campanes en aquesta funció d'anunciar i d'assenyalar determinats moments de la festa: esclats sonors que poden indicar la sortida d'una professó o l'entrada d'una divinitat a l'església, el pas per una plaça o la rebuda de les autoritats. I entre les diverses modalitats tecnològiques i substitutòries destaquen la ràdio, la televisió i, més modernament, tot l'àmbit de la missatgeria a través dels dispositius mòbils.

Sigui com sigui però, tocar les campanes no és un esport de risc, ni un element més de fatxenderia, ni fer soroll per fer soroll. El so té una funció que els hi dóna un sentit ple i, per tant, una raó d'existir encara avui dia. El so -festiu o no- de les campanes és, doncs, el testimoni viu d'una manera de comunicar-se que s'ha practicat, amb risc i saviesa, durant segles. A càrrec dels campaners d'ofici o de les persones –antany, moltes més que avui– que coneixien els codis i el com es feien els senyals, en sentir-les quotidianament des de casa i durant tota una vida.

Les campanes i la festa han compartit, doncs, un espai i una funció al llarg del temps i és inevitable cercar en el coneixement del passat les interaccions i evolucions que la documentació històrica ens transmet i –de vegades- la llegenda local mitifica.

En algunes poblacions de Catalunya mateix, com Reus o Cervera, les pròpies campanes eren una veritable institució. En el cas de la ciutat del Baix Camp, la campana horària –anomenada Petra-Clàudia o Horària- es posava excepcionalment a seure per les grans solemnitats, cosa que pel nom ja veiem que era excepcional: emprar una campana que servia per al rellotge (per tant, fixe i que sonava a cops de martell) per anunciar la festa d'una manera radicalment diferent, ventant-la fins a posar-la boca amunt i aturar-la en aquesta posició invertida. També a Reus, la campana dels quarts executava un toc particular a batallades per a les festes en les quals intervenien les figures dels gegants. Avui dia però, la Petra-Clàudia no es pot ventar per l'estat de conservació del seu jou de fusta.

A Cervera, les campanes han estat i són un motiu d'orgull ciutadà. Tant les senten seves els habitants de la capital de la Segarra, que són pocs els qui no han pujat alguna vegada al

campanar per veure-les sonar en dies de festa. Expliquen que un cerverí, home de negocis benestant, havia presenciat a l'alba de la diada del Santíssim Misteri (6 de febrer) els seus tombs i retombs al vent, solitari, sota un fred terrible, a la Plaça Major, i anar tot seguit a l'estació de ferrocarril per tal de retornar corrents cap a Madrid. També el qui des de 1925 fou el seu campaner, Sr. Jaume Font, un home senzill i exemplar, que morí el 2010 als 97 anys, encara explicava com van tocar dues hores seguides quan van rebre Alfons XIII. El rei va dir "*creo, Sr. Alcalde, que este es uno de los conjuntos de campanas más extraordinarios de Cataluña. No se extrañe pues, que me descubra ante ellas*". I va fer-los un acatament. "Ens van donar un duro a cada u", recordava el Jaume, impressionat. També recorden els cerverins l'anècdota –encara més reculada en el temps, l'any 1913- de la filla d'Isabel II, Isabel Francisca de Borbón, coneguda pel malnom de "*La Chata*", que va fer silenci la banda de música en escoltar el so de la torre de Santa Maria de Cervera durant els actes de la seva visita institucional a la ciutat: "*Oh, estas campanas han de escucharse en silencio!*". Encara avui dia, com passa a Mataró per *la Barram*, la vesprada de la festa del Santíssim Misteri, les campanes congreguen una bona gentada que, des de la Plaça Major, contempla com sonen i voltegen amb prestància els magnífics bronzes.

Un cas interessant és el paper –atorgat modernament, fet que per a mi té un valor especial- que Igualada ha donat a les seves campanes per efectuar senyals amb motiu de la processó de sant Bartomeu que es celebra al capvespre del dia 24 d'agost. Les campanes anuncien, expliquen i culminen. Per anunciar que la processó començarà. Després es fa un senyal per indicar que l'acte pròpiament dit ja és iniciat. Quan el Ball de Bastons –darrer element festiu que actualment evoluciona just davant de la imatge- passa per davant de la porta es repeteix aquest senyal, però ara ja no s'atura fins que la imatge del Sant es mou per iniciar la processó: aleshores s'hi afegeixen la resta de bronzes. No cal dir que les campanes es complementen amb trons aeris, els quals no deixen d'aviar-se mentre aquesta imatge és fora de la basílica. No és casualitat que sigui com les salves que acompanyen el vostre anunci de la vigília o els coets de les matinades.

A la Catedral de Tarragona, el campaner i amic Cristòfol Conesa governa una legió de persones que s'ocupen del mateix assumpte: cada 23 de setembre al capvespre, ja sigui amb totes o només unes quantes veus, el campanar no calla ni un moment mentre la relíquia del braç de santa Tecla és fora de la Seu. Sap que necessita almenys una quinzena de persones, però també sap que si no hi són, els que hi hagi –fidels a la tasca lliurement assumida- multiplicaran el seu esforç per fer la feina el millor possible. A Mataró durant la processó del migdia tampoc s'aturen les tres campanes majors mentre les relíquies són fora del temple.

Centrant-nos en aspectes mataronins, i sense oblidar que ja avui comença a assenyalar-se la Novena, el *La Barram* em sembla un moment molt especial de la Festa. He parlat de la meua visita a Santa Maria. Però no fou aquesta la meua única aproximació al vostre patrimoni. A inicis de 2009 em vaig armar de gosadia –potser en excés- i vaig telefonar a Mn. Barat, perquè m'havia dit anys enrere que si volia sentir la Missa de Les Santes, només li havia de dir. Així fou com vaig venir aquell any, abusant de la bona fe del rector. Vaig trobar-hi un altre igualadí, Carles Prat, que executava la part de tenor solista de la Missa de Mn. Manuel Blanch. El mateix dia d'aquella –per a mi- primera diada de les Santes, vaig poder seguir la festa de la mà d'un mataroní militant, en Pau Benítez, flabiolaire exquisit, que em va obrir les portes de casa seva i em va guiar per carrers i actes amb gran cordialitat.

Un temps després, el 2014, vaig tornar a rebre una comunicació d'en Pau que deia: "*Bon dia, cada any, faig un mail convidant els meus amics a venir per Les Santes i aquest no deixaré de fer-ho*". Adjuntava el que semblava el text del programa, enriquit amb comentaris personals, en un document que va anomenar "programa al meu gust". Pel dia 26 al migdia anotava: "*Barram i repicada. 26 de juliol, 14:00h. Campanar de Santa Maria. Doncs això, que els mataronins ens reunim a la plaça per escoltar com les campanes anuncien que l'endemà és el dia de Les Santes*". Quina manera tant diàfana de transmetre'm que un senzill acte

comunicatiu s'havia sublimat per esdevenir un moment important de la Festa a nivell simbòlic! Vegeu, doncs, com sovint les persones que malden per inocular als altres l'estima per una cosa poden aconseguir el seu propòsit, ni que el resultat surti per una altra banda i al cap de força temps. Gràcies, Pau, per la teva tenacitat. Al final he tornat.

Les campanes i el seu so són, en darrera instància, patrimoni festiu; del seu valor patrimonial i ciutadà n'és bona mostra el fet que apadrinar-les hagi esdevingut tradicionalment una distinció, una forma de reconeixement o homenatge a una persona o col·lectiu, tot i que sovint el rol s'assumia quan es pagava el cost de la seva fabricació. Fa ben poc, la catedral de Nôtre-Dame de París va estrenar una *niarada* de campanes i els organitzadors de la festassa que en si va comportar la seva benedicció i estrena varen convidar entitats i personalitats a ser protagonistes del moment de fer-les sonar per primer cop dins aquella nau immensa.

Cal recordar que tocar bé les campanes és un art. L'art de muntar uns encordats, l'art de fer diversos moviments alhora amb mans i peus en el cas dels repics, l'art (perquè no) de crear tocs específics per a nous usos. Què vol dir tocar bé? Vol dir ser fidel a la consuetud o costumari dels tocs, executar-los tal com sigui estipulat. Perquè a les esglésies importants, el campaner tenia una llibreta manuscrita -amb el contingut ben sovint extret d'una altra llibreta més antiga conservada a l'arxiu- on es deia quins dies es tocaven les campanes, quines es tocaven en cada ocasió i de quina manera. Coneixem les de les catedrals de València o Sevilla, i a nivell català, la de Cervera, la de les catedrals de Girona i Barcelona...i n'hem vist en algunes parròquies modestes, com Prats de Rei. Igualada conserva una consuetud de 1550, antiguitat que li dóna un gran interès i que ajuda a concretar detalls del funcionament sonor general d'un campanar català en una època força alta.

Mataró ha conservat els seus tocs tradicionals d'abans de la guerra Civil en una consuetud manuscrita de Mn. Joan Colomé Trinxé, el qual va dedicar la compilació a algú a qui podia resultar-li molt útil: Mn. Francesc Carmany, prevere sagristà de Santa Maria. Aquest manuscrit, que té la curiosa història de conservar-se a l'arxiu del Palau de Justícia de Barcelona, fou publicat als Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria l'any 1982. Sobta per la nomenclatura que va donar-se per escrit a les diverses campanes. Ja sabem que allò dels noms en femení és molt recent; que el que dóna nom a una campana és la seva funció –el Seny de Tèrcia, el Dominical, el Ferial, la Magranera, el Seny Major, etc- però a Mataró és bonica la particularitat de rebre el nom per l'orientació dels finestrals que les estotgen: les *dues petites*, les *campanes de muntanya*, *la de mar*, la major...

Ara deixeu-me posar una mica més dramàtic. Tocar les campanes és també l'art de no prendre mal. Un dels principals problemes de molts dels campanars catalans d'avui és el seu estat. Ben sovint jous, eixos o batalls es troben sense manteniment, per la qual cosa els gruixos de cuir que sostenen les metàl·liques llengües estan ressecs i podrien trencar-se, provocant la caiguda d'un batall al carrer, fet que ha passat no poques vegades, des de l'església del Pi de Barcelona fins a la campana Assumpta de la seu de Girona, que el 1945 va caure daltabaix quasi sencera, en plena processó de Corpus. En d'altres casos, les instal·lacions que servien per accedir fàcilment a les campanes han estat suprimides per un arquitecte poc sabedor de les necessitats d'un campaner que potser ja ni ha conegut en vida i menys encara en actiu.

Encara, en d'altres casos, l'estat mateix de la torre aconsella no pujar-hi ni confessats, ja que les restauracions solen afectar només a la cara externa de l'edifici. Recordo incursions en campanars rurals, transitant per una sola biga damunt del buit, o altres moments com –obrint una trapa d'accés- entomar damunt meu l'agradosa caiguda d'una dotzena de coloms morts, amb la corresponent càrrega de colomassa. Quan tenim tot això encara cal vigilar què fem amb els bronzes. Una errada en una instal·lació poc adequada pot provocar accidents, i sé que agraireu que no segueixi per aquest punt. Deixeu-me però, girar el camí tot preguntant-nos com seria un món sense cap risc? Quan veig la campana de Pinell de Brai (Terra Alta)

giravoltant durant un dia i mig a tota velocitat, com embogida i presa d'una excitació festiva, sempre penso que el primer miracle de santa Magdalena és que ningú prengui mal, ja que empenyen la campana amb les mans, no solament pel capçal, sinó també per la mateixa copa de bronze, prop del punt on el batall percudeix amb força. Suposo que allí –com antany arreu– això de tocar campanes s'ha fet tota la vida. També cal dir que són, geogràficament, a tocar del *bandeo* continu aragonès.

No hi ha mai falla sense la seva moralitat. Com que parlava de la conservació física de les instal·lacions: mataronins, us voldria animar a seguir estimant les vostres campanes; només així sereu mantenidors d'aquesta valuosa parcel·la de festa que és l'anunci sonor de Les Santes des del campanar. I us voldria engrescar també a no escatimar recursos –això m'ho agrairan els campaners– per tal de tenir les torres de la ciutat en disposició de formar dignament part del paisatge sonor de Mataró. I el que és cabdal: Més que no pas si es fa *a la catalana* o *a la finlandesa* (que és important) m'agradaria recalcar que es faci a mà, o deixarem de fer parlar els bronzes i oblidarem matisos i expressions en pro de la fredor mecànica. Perquè aquí teniu la sort que existeixi un grup de campaners, així com hi ha una colla de geganters o els Capgrossos de Mataró. Potser podria considerar-se aquest volteig continu aliè a la tradició catalana com una *capgrossada* de la segona meitat de segle XX? No oblidem que els bronzes haurien de ser perennes, però les instal·lacions es poden reconduir, si cal, de manera gradual.

Els tocs poden tenir utilitats tan diferents com la guerra o el treball, l'espectacle o la senyalització culminant. Amb simbolisme propi i a l'esdevenir veritables referents d'identitat, com en el cas del Toc de *Barram*, les campanes i els seus tocs són, en un context de festa, senyals precisos i compresos que fiten el ritual, almenys per la seva banda inicial. Potser encara no he conegut cap toc de cloenda ni cap festa que acabi amb un toc de campanes; resta per veure si un dia se'n té coneixença. Hom podria pensar que potser són compresos perquè es fan molt poc o perquè consten al programa d'actes? Espero que no sigui així en aquest cas.

El toc de *La Barram* de Mataró és paradigmàtic d'un campanar organitzat i protocol·litzat, com es veu en la cartellera que hi ha a la sala de campanes. Un toc establert, amb les variants d'anúncia de vigília o la d'anunci d'ofici, amb unes seqüències concretes. Precedit de les típiques advertències del qui sembla un cap de colla i, just acabades de sentir les dues martellades horàries des de la terrassa superior de la torre, esclata el tritlleig de les campanes petites (La Semproniana i la Juliana, un re# 4 i un si3, alternades amb molta rapidesa) amb les tandes acompassades de nou batallades de cadascuna de les tres campanes grans (La Carme, la Montserrat i la Miquela, un la3, un fa#3 i un mi3). Tot això es repeteix tres cops sense pausa de cap mena i, sempre sense aturar el repic enfollit de les campanes dedicades a les patrones, es desenganxen les cordes batalleres i comença el vol de les tres campanes majors. És important que s'hi afegeixin –si no és que ja ho fan– la resta de torres de la ciutat. Si la vida avui no fos tant sorollosa, el paisatge sonor des d'un bon terrat (o des d'alguna de les avingudes principals) seria fantàstic. De fet, en aquest cas es fan sonar com es poden fins les campanes horàries. Això, que abans n'haurien dit "aviar tot el cuore", només pot significar festa grossa.

Crec que tothom qui hagi presenciat mai *La Barram* de la vigília o la variant d'anunci d'ofici estarà d'acord que és un element festiu que encara avui dia és útil per a la població. A més, entre els components del grup sovint es creen vincles d'amistat molt forts. Un dia parlàvem d'això amb l'amic i mestre Francesc Llop i Bayo, responsable dels Campaners de la Catedral de València. Segons ell, dalt del campanar no es parla de política ni de religió. Són els dos únics temes prohibits. Aleshores tot funciona perfectament. Resulta força curiós comprovar com la cridòria que de vegades hi ha dins la cambra de campanes no transcendeix al carrer ni a l'àmbit públic, no es projecta enllà pels teulats. Així ha de ser, perquè els crits o indicacions que els campaners es donen entre ells no fomen part del toc ni dels sons de la festa. I és que

el toc de les campanes conté implícita una dimensió visual, performativa que és, la que tothom observa des de baix i, uns pocs amb sort, des de dalt. Però no és un espectacle, ni és un joc, sinó que és molt més: El toc de les campanes convidant a festa és un ritus espectacular.

Per anar acabant els posaré en mans d'un gran poeta antic. Es tracta d'un text de Francesc Vicent Garcia, el rector de Vallfogona. L'he tret d'una edició de 1840 i fou escrit amb motiu de l'impuls que entre 1617 i 1619 s'estava donant des de la monarquia, l'església i les universitats hispàniques al dogma de la Immaculada, promulgat finalment el 1854. L'autor evoca el retruny d'una campana esdevinguda famosa, el Tibau, tot anunciant a mans humanes les festes marianes de 1619.

SONETO XII - La puresa de Maria cantada per las campanas de Cervera.

*Cuant Cervera las festas de Maria
Ab metalls sonorosos publicaba,
Lo poderós Timbau aire s' donaba
Y per lo bras mes débil se regia.*

*La tremolosa llengua rebatia,
(Tant que la excelsa torre tremolaba,)
Y en son dur idioma pronunciaba,
Tot pur, tot pur es en la verge pia.*

*Puix si ab tantas y tantas batalladas,
La pura Concepció celebra y canta
De la divina, celestial Princesa,*

*¿Que entranyas y haurà tant obstinadas
Que negar gosen en la verge Santa
Lo que lo major bronse ja confessa?*

Francesc Vicenç Garcia (1582-1623)

Si les nostres campanes proclamen alegres les festes i sentiments més pregons, nosaltres no podem ser menys que elles. De fet, el migdia del dia 26 de juliol us cridaran, fidels i puntuals, com a cada any, a celebrar i exaltar Juliana i Semproniana, les vostres patrones. Perquè les campanes s'associen al clergat, però també és obvi que el clergat no se les emporta sinó que les campanes romanen on es trobi el poble, amb el poble i per al seu servei espiritual i cívic. Quan anuncien la festa des de les altures ho fan en nom dels qui regeixen la ciutat, però també en nom de la tradició i de la identitat. Ens exhorten, amb la més alta música que ha sabut generar la ciutat de Mataró, a oblidar -ni que sigui pel període de treva que és la festa- les rutines, les diferències i a mirar més allò que ens uneix. Ens conviden doncs, joïoses, enfollides durant *La Barram*, a comptar fins a quinze o a dir que no n'hi ha prou. En definitiva, a celebrar Mataró mateixa dins el seu propi si, a la complicitat de tots amb tothom.

Moltes gràcies, per concedir-me l'honor de parlar avui en aquest lloc tant important per a vosaltres, per la vostra acollida i la vostra atenció.

Glòria a les Santes!

Mataró, 19 de juliol de 2017